

El massatge infantil aplicat a l'escola: noves estratègies per a la millora de la qualitat afectiva i emocional en atenció primerenca

Maria Femenias Andreu

RESUM

Aquest article sintetitza els aspectes més rellevants de la tesi doctoral de Maria Femenias Andreu, enfocada en la reflexió sobre la importància dels aspectes emocionals i afectius en el cicle 0-3. Planteja la introducció del massatge infantil a les aules d'educació infantil com un instrument privilegiat de vincle i comunicació amb els infants, i elabora una proposta didàctica adaptada per grups d'edat.

RESUMEN

Este artículo sintetiza los aspectos más relevantes de la tesis doctoral de Maria Femenias Andreu, enfocada en la reflexión sobre la importancia de los aspectos emocionales y afectivos en el ciclo 0-3. Plantea la introducción del masaje infantil en las aulas de educación infantil como un instrumento privilegiado de vínculo y comunicación con los niños, elaborando una propuesta didáctica adaptada por grupos de edad.

I. INTRODUCCIÓ

En aquesta investigació es presenta el massatge infantil com un instrument privilegiat de relació i de comunicació entre l'infant i les seves persones d'afecció, com una eina que promou la nutrició afectiva mitjançant el tacte a uns nivells realment especials.

La motivació més important d'aquest projecte ha consistit a vincular el massatge infantil amb el marc escolar, concretament en l'etapa de zero a tres anys. Centrar aquest estudi en els més petits, en les edats més primerenques de la vida, en un intent de recordar i recuperar la importància dels aspectes emocionals i afectius en un moment clau en què es forma la base de l'ésser humà, ha estat una de les principals prioritats.

D'aquesta manera, es tracta d'aplicar noves estratègies afectives a l'escola infantil que ajudin els infants a compensar l'absència de les figures parentals i aportin als professionals nous recursos i coneixements de relació i vinculació amb els alumnes.

No podem deixar de tenir en compte que els infants integren el seu cos segons les vivències sensorials: durant aquestes edats són capaços de processar molta més informació mitjançant el tacte que mitjançant la resta de sentits. Per tant, és fonamental que l'escola tingui en compte aquesta realitat fisiològica i emocional, permetent que els missatges, aprenentatges, actituds i valors arribin als infants a partir d'experiències corporals enriquidores. D'aquesta manera, dedicant-los de forma específica un temps i un espai emocional d'interacció mitjançant el massatge infantil, permetem contemplar la seva individualitat, familiaritzar-nos amb el seu llenguatge corporal i afavorir el vincle afectiu d'una forma privilegiada.

2. ELS REFERENTS TEÒRICS I CONCEPTUALS

2.1. El tacte i la seva importància

La necessitat del tacte durant la infantesa està demostrada en nombrosos estudis que exposen la seva influència en el desenvolupament infantil, identificant-lo com un dels elements fonamentals en l'establiment del vincle afectiu i, de forma més genèrica, en el desenvolupament físic, psíquic i social de l'infant (Brown, 1984; Cigales, Field *et al.*, 1996; Davis, 1998; Dellinger-Bavolek, 1996; Diego *et al.*, 2002; Edwards, 1987; Field, 2004; Field, Harding, Soliday *et al.*, 1998).

Així doncs, la necessitat de contacte corporal, cutani, és un requeriment per a la salut dels éssers humans. El cos, d'ençà que neix, demana ser tocat, mirat i estimat per optimitzar els processos de vinculació. Aquesta necessitat de contacte corporal i, en general, de tot llenguatge no verbal, es relaciona estretament amb l'expressió de les emocions més profundes vinculades amb l'afecte i el plaer (Montagu, 1981; Montagu, Matson, 1989).

A més, segons Davis (1998) podem parlar de quatre valors fonamentals del tacte:

- *Valor biològic*: diversos estudis assenyalen que les carícies suaus i els contactes cutanis milloren el funcionament de gairebé tots els sistemes corporals (respiratori, circulatori, excretor, digestiu, nerviós, endocrí, etc.) (Blackwell, 1994; Field, Schanberg *et al.*, 1986; Field, 1995b; Field, 1998b; Field, 2001; Field *et al.*, 2004; Hernández-Reif *et al.*, 1999; 2001; 2005; 2006; Lovas *et al.*, 2002; Dieter *et al.*, 2003; Khilnani *et al.*, 2003; Underdown *et al.*, 2006).
- *Valor de la comunicació*: el tacte és un canal fonamental mitjançant el qual l'infant expressa les seves necessitats. Molts missatges i emocions poden comunicar-se millor mitjançant el tacte, i a vegades és l'única forma d'expressar-los. Sovint, en l'infant, el tacte esdevé una via per canalitzar i comunicar emocions.
- *Valor psicològic*: el contacte físic té gran importància en la sensació de benestar i seguretat de l'infant. El tacte és necessari per establir l'autoidentitat i una imatge corporal adequada i agradable. També és necessari per desenvolupar l'autoestima. Diferents autors han trobat evidències que confirmen la importància de la seguretat emocional en l'infant per al seu correcte desenvolupament (Bacus, 1991; Ferrerós, 1999; Pérez Simó, 2001; Enesco, 2003; Corkille, 2004).
- *Valor de l'experiència social*: la investigació recent sembla que indica que desenvolupam unes pautes que uneixen la qualitat de les nostres experiències tàctils amb la nostra eficiència en les relacions interpersonals (Montagu i Matson, 1981, 1989). La capacitat de confiar en els altres, de ser sensibles, està en relació directa amb el tacte (Mead, 1999).

2.2. Definició, origen i justificació del massatge infantil

El massatge infantil és una antiga tradició en moltes cultures del món que ha estat redescoberta a Occident. Es tracta d'un massatge de contacte i comunicació que aporta una via de canalització de

les emocions i un espai d'escolta i amor entre els pares i els infants i, en general, entre les persones que contacten afectuosament amb l'infant.

El massatge infantil podria definir-se com un *art* antic que implica una connexió profunda amb l'infant, un art que ajuda a comprendre el seu llenguatge no verbal i a respondre amb una escolta respectuosa. En definitiva, un art que es basa en la importància del contacte pell a pell com a eina de comunicació, relació i afecte entre l'infant i les figures d'afecció.

El nom propi que s'associa al massatge infantil a Occident és el de Vimala Schneider (1998), fundadora de l'Associació Internacional de Massatge Infantil (IAIM) l'any 1981. Aquesta autora és la creadora de les tècniques de massatge infantil, recollides a partir de quatre fonts principals: a) la tradició hindú (font d'inspiració de Schneider, que forma part del coneixement ritualístic ancestral dels hindús practicat per totes les mares als fills), b) la tradició que prové de la metodologia sueca, c) la tècnica de la reflexologia podal i d) l'adaptació d'algunes postures de ioga per als bebès.

A Espanya, Mercè Simón va crear l'Associació Espanyola de Massatge Infantil (AEMI) l'any 1993, secció espanyola de la IAIM. L'AEMI està reconeguda per la Conselleria de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya com una associació d'interès social per al benestar de la infància i la família.

L'objectiu clau del massatge infantil consisteix a contribuir a la protecció de la infància afavorint el desenvolupament de vincles afectius entre els pares i/o cuidadors i els infants, mitjançant la promoció del massatge infantil com a mitjà per fomentar la comunicació i la nutrició afectiva a través del tacte, confirmant la importància que tenen els primers anys de vida de l'ésser humà i la seva directa repercussió en la seva salut física, psíquica i emocional.

2.3. Els beneficis del massatge infantil

Cada vegada són més nombrosos els estudis que demostren els beneficis del massatge infantil i les bondats de l'estimulació tàctil en diferents aspectes del desenvolupament dels infants (Blackwell, 2002; Cigales, Field, *et al.*, 1996; Cullen *et al.*, 2000; Field, 1995a; 1995b; 1998a; 1998b; 1999a; Field, Grizzle *et al.*, 1996; Field, Harding, Soliday *et al.*, 1998; Field, Hernández-Reif, Quintino *et al.*, 1998; Field, Hernández-Reif, 2001; Field, 2002; Field, Hernández-Reif, Diego *et al.*, 2004; Field, Kilmer, Hernández-Reif *et al.*, 1996; Heath *et al.*, 2000; Lundy, 1996; Medoff, 1986; Peláez-Nogueras *et al.*, 1996; Thorp, 2001; Underdown *et al.*, 2006). Diferents especialistes han destacat que, des d'un punt de vista fisiològic –però sense ser considerat terapèutic–, el massatge millora el funcionament de pràcticament tots els sistemes corporals (nerviós, endocrí, immunològic, respiratori, circulatori, gastrointestinal i muscular). A més, també aporta plaer sensorial, reforça el vincle afectiu i té una important funció alliberadora de les tensions corporals i emocionals.

2.4. Per què el massatge infantil aplicat a l'escola, concretament al primer cicle d'educació infantil?

La importància del massatge infantil a l'escola infantil es justifica com un element de qualitat afectiva i emocional des del moment en què:

- L'infant de 0 a 3 anys es troba en una etapa global emocional i aprèn mitjançant la riquesa de les seves experiències motrius, manifesta una necessitat sensitiva tàctil i una important capacitat per processar la informació que li arriba a través del tacte. Per aquest motiu, és important que l'escola infantil tingui en compte aquesta realitat fisiològica i emocional pròpia de la primera infància, etapa en la qual no és necessari raonar i en què els missatges arriben als infants des de la vivència corporal.
- L'entrada a l'escola infantil suposa la separació momentània de les figures parentals i la immersió en un context diferent amb persones desconegudes. D'aquesta manera, el massatge infantil esdevé per a l'infant i per al mestre una eina que facilita i afavoreix l'acollida emocional necessària en aquest moment.
- És una etapa essencial per a la construcció d'una base segura que proporcioni a l'infant una seguretat afectiva i emocional fonamental per al seu desenvolupament a tots els nivells. En aquest sentit, un dels beneficis més importants i directes del massatge infantil és afavorir i fiançar el vincle afectiu pares-fill, i també el vincle mestre-infant.
- Apareix la necessitat social d'establir un equilibri entre l'atenció individualitzada que es concedeix a cada infant i les diverses situacions que afavoreixen el sentiment de pertinença a un grup d'iguals. En aquest sentit, el massatge infantil afavoreix i consolida aquest equilibri.

3. DESENVOLUPAMENT DE LA INVESTIGACIÓ I ALGUNES CONCLUSIONS

En total han participat en aquesta investigació 426 persones (294 mestres i educadors, 64 pares, 53 nadons i 14 infants), en 24 cursos i tallers, i s'han emprat qüestionaris oberts i fulls de registre de disseny propi.

Aquesta investigació parteix d'un plantejament teòric que considera el massatge infantil en l'atenció primerenca –entesa com una promoció de la millora de la infància– com una estratègia clau per a la millora de la qualitat afectiva i emocional dels infants a les escoles infantils, la qual cosa ens ha portat a plantejar la necessitat d'una proposta didàctica integrada en el projecte curricular per al primer cicle d'educació infantil, que és l'eix central d'aquesta tesi.

Es parteix de la idea que l'escola infantil té per davant el repte de deixar enrere la concepció com a guarderia per a la custòdia i convertir-se en una vertadera escola de la infància, de manera que tingui en compte l'atenció afectiva i emocional que els infants necessiten en la primera etapa de les seves vides. Per aquest motiu, creiem essencial que el col·lectiu de professionals d'educació infantil adquireixi uns coneixements bàsics sobre el massatge infantil i les implicacions que té, per la qual cosa s'ha plantejat el disseny d'un programa formatiu, s'han registrat les valoracions de professionals i s'ha proposat l'aplicació posterior mitjançant el disseny d'una proposta didàctica general, que estableix les bases teòriques i pràctiques del massatge infantil en el marc escolar.

Des d'aquesta perspectiva s'ha elaborat un programa formatiu per a professionals de l'educació infantil i una proposta didàctica general amb l'objectiu d'afavorir la introducció del massatge infantil en l'etapa educativa de 0 a 3 anys.

En resum, en aquest estudi s'avalua l'intercanvi mutu de les vivències personals, tant individuals com compartides, de pares, professionals d'educació infantil i infants respecte al massatge infantil, i s'observa si resulten afavorides les relacions interpersonals, es creen i refermen vincles afectius, es canvien actituds i comportaments, sorgeixen reflexions positives i s'origina o promou la millora dels plantejaments educatius.

D'aquesta manera, es plantegen els següents objectius generals en relació amb el col·lectiu de professionals d'educació infantil:

- a) Dissenyar un programa formatiu que cobreixi la necessitat formativa dels professionals d'educació infantil en relació amb el massatge infantil i la seva aplicació a l'aula.
- b) Registrar les valoracions dels professionals d'educació infantil sobre aquest programa formatiu, integrant les seves aportacions al programa.
- c) Afavorir la posterior aplicació del programa a l'escola mitjançant el disseny d'una *proposta didàctica general*.

En relació amb les famílies, s'han plantejat i avaluat aquells recursos que impliquen un intercanvi càlid i proper entre els pares, els professionals d'educació infantil i els infants.

Per tal de dur a terme tots els aspectes plantejats, s'ha partit d'onze hipòtesis.

Fruit de la investigació realitzada entre els anys 1999 i 2008, s'ha pogut constatar que nou d'aquestes hipòtesis eren vàlides. Pel que fa a les hipòtesis relatives als professionals de l'educació infantil, a partir de l'observació i de les enquestes posteriors realitzades als participants en els cursos i tallers s'ha conclòs que, efectivament, els professionals de l'educació infantil valoraren positivament la proposta de formació sobre massatge infantil. Pel que fa a la segona hipòtesi, es comprovà que es complia en ambdós vessants: tant en la millora de la relació amb els infants com en la millora de la tasca docent. En el tercer cas, es compleix la millora de la interacció entre docents i pares, ja que s'observà que les interaccions entre ambdós col·lectius durant les sessions de massatge foren voluntàries i espontànies, la qual cosa suggereix la voluntat de col·laboració i relació amb els pares dels alumnes.

Com a contrapartida, no es pogué comprovar que la introducció del massatge infantil incrementàs la dedicació individualitzada dels mestres i educadors als alumnes, ja que no es registraren diferències significatives en la quantitat de temps dedicada abans i després de fer les sessions de massatge. Sí que es compleix, però, la cinquena hipòtesi, que fa referència al fet que el massatge infantil aportaria als educadors un millor coneixement del llenguatge corporal infantil.

Si centram l'atenció en les hipòtesis relatives al paper dels pares, s'ha comprovat que els cursos i tallers milloren la valoració dels progenitors sobre el seu paper en la relació amb els fills. També

s'ha validat la setena hipòtesi, la qual cosa ha permès afirmar que els cursos i tallers també milloren l'ambient de seguretat i confiança dels pares cap als educadors dels seus fills.

Finalment, i pel que respecta als infants, després d'haver examinat enregistraments en vídeo del comportament dels infants en l'àmbit de l'escoleta, s'ha comprovat que el massatge infantil millora la interacció dels infants amb els seus iguals en el marc escolar i ha tingut com a conseqüència una ampliació de les propostes de jocs i d'activitats que solen formar part d'una jornada escolar. Ara bé, no s'ha pogut comprovar que les sessions de massatge infantil hagin suposat un apropament afectiu dels menuts cap als educadors. Tot i que es registrà un increment en el nombre d'interaccions després d'haver-se dut a terme el projecte, la xifra no és significativa estadísticament. Ara bé, sí que s'ha validat la desena hipòtesi, relativa als efectes del massatge infantil sobre una millora de l'autoconeixement corporal dels infants, en la mesura que ha permès un coneixement global i segmentari del cos, un aspecte clau en la construcció de la identitat de l'infant.

Per acabar, s'ha validat l'onzena hipòtesi, que feia referència a un millor aprenentatge de conductes positives en l'àmbit escolar. Així, en el marc de la interacció entre els nins s'ha observat la importància de la comunicació per saber si volen o no rebre un massatge i on el volen, la importància de les actituds de respecte, demanant-se permís entre ells per fer-se el massatge, i també la importància de les actituds d'escoltar per respondre de manera adequada a les demandes i negatives dels companys.

4. LA PROPOSTA DIDÀCTICA: EL TREBALL A L'AULA

Així doncs, una vegada comprovats els beneficis que pot suposar la introducció del massatge infantil –com una eina que permet ajudar a transmetre afecte, respecte, intimitat, confiança i seguretat en la relació dels infants amb les seves figures d'afecte, tant familiars com escolars–, s'ha elaborat una proposta didàctica general com a eina específica dirigida als professionals de l'educació infantil.

La proposta didàctica, que s'ha basat en la tècnica del massatge infantil creada per Vimala Schneider, fundadora de l'Associació Internacional de Massatge Infantil (IAIM), té en compte la necessitat de tenir en consideració aspectes preliminars com ara la creació d'un ambient adequat per dur a terme la sessió amb l'establiment de rutines que aportin confiança, respecte, anticipació i seguretat.

A més, la proposta didàctica parteix de la introducció del massatge infantil a l'aula per grups d'edat, adaptant-se a les necessitats dels infants i a les seves característiques evolutives, aportant, d'aquesta manera, diferents recursos i propostes.

4.1. La introducció del massatge infantil a l'aula de zero a un any

Tal com expliquen Bassedas, Huguet i Solé (2001), durant el primer any de vida, les rutines d'alimentació, higiene i descans constitueixen l'eix principal on se situa la relació entre el nadó i la mestra. És quan s'inicien relacions d'afecte, de vincle i de comunicació. Per tant, esdevé fonamental que es tingui cura d'aquests moments de manera especial i que el mestre estigui especialment atent a les manifestacions i als senyals dels infants. Familiaritzar-se amb el llenguatge corporal dels nadons

és cabdal. El massatge infantil afavoreix aquest aspecte de forma privilegiada i esdevé una porta oberta al món emocional del bebè i de l'infant.

4.1.2. Recursos i propostes

- *Taller de massatge infantil per a pares i bebès*

Una primera proposta de massatge infantil que es pot realitzar a l'aula de zero a un any és plantejar la participació de pares i mares en un taller de massatge, per tal que el primer contacte de l'infant i dels propis pares amb l'escola es realitzi a través d'una activitat entranyable com és el massatge infantil, amb la presència i participació de les mestres. D'aquesta manera, es facilita un coneixement recíproc, la comunicació i l'intercanvi d'experiències entre progenitors i professionals, alhora que s'afavoreix la confiança de les famílies en l'escola i en les persones que s'encarregaran dels seus fills.

- *El massatge infantil a l'aula amb el mestre o la mestra*

El massatge infantil en aquesta franja d'edat a l'aula consistiria en intervencions puntuals segons el moment del dia i les necessitats del bebè. D'aquesta manera, alguns moments que poden ser aprofitats per realitzar el massatge als infants serien els següents:

- *Al llarg de la jornada escolar.* El massatge es pot introduir a l'aula quan el mestre consideri que és un bon moment per a ell i els bebès. Així doncs, mentre alguns infants dormen i els altres exploren o s'entretenen a l'aula, es pot realitzar el massatge a la resta (no simultàniament), sense oblidar els altres bebès i les necessitats puntuals que puguin tenir.
- *Moment de canvi de bolquer.* El canvi de bolquer constitueix també un moment privilegiat si se li dedica el temps suficient i es realitza de manera tranquil·la, relaxada i propera. El massatge a la panxa pot esdevenir realment beneficiós, sobretot per a aquells infants que tenen restrenyiment o que encara pateixen còlics del lactant.
- *Moment de descans.* El moment de dormir pot constituir també una ocasió especial per realitzar el massatge, fins i tot damunt la roba. La proximitat i el contacte físic, quan s'acompanya el bebè en el moment de descans, esdevé molt gratificant per a totes dues persones.
- *Després de la migdiada.* En general els infants, després d'un temps de descans, es desperten riallers i receptius, en un estat d'alerta tranquil·la, per la qual cosa es tracta d'un moment idoni per fer massatges.

4.2. La introducció del massatge infantil a l'aula d'un a dos anys

L'infant desenvolupa l'autonomia personal de manera progressiva, el domini del llenguatge i la llibertat per dir que sí o que no quan se li proposi fer-li el massatge, la possibilitat de demanar-lo espontàniament i l'elecció de la zona preferida per rebre'l a partir del primer any de vida. Durant aquest moment evolutiu, esdevé fonamental aportar una dosi important de creativitat al massatge

infantil: podem relacionar cada part del cos amb una cançó o amb grups de cançons concretes, inventar un conte, explicar una història o simular que estem plantant un hort a l'esquena de l'infant o preparant una pizza damunt la panxa.

4.2.1. Recursos i propostes

- *Taller de massatge infantil per a pares i infants.*
- *El massatge infantil a l'aula amb el mestre o la mestra.*

En aquest cas es podria introduir el massatge mitjançant diferents possibilitats:

- *Moments de joc a l'aula com a activitat grupal.* Una possibilitat per introduir el massatge infantil a l'aula consisteix a aprofitar els moments del dia que es destinen al joc espontani i plantejar una activitat grupal. S'introdueixen propostes de joc que contribueixen a crear una atmosfera de sensacions corporals plaents. La mestra, amb l'ajut de materials diferents (mocadors o trossos grossos de roba) transmet als infants sensacions corporals agradables contextualitzades en una temàtica concreta: el mar, el cel o el vent. Un exemple seria posar una tela grossa a terra i que els infants s'hi assegessin a sobre, tot fent veure que són en un vaixell o a la platja (es pot ambientar amb música relaxant amb el so de la mar). Mentrestant, l'adult passaria la tela sobre la cara i el cos dels infants a ritmes diferents («ara hi ha onades», «fa molt de vent», «ara la mar està tranquil·la i calmada», etc.). Aquests exemples constitueixen una introducció a l'estimulació tàctil indirecta que es continuaria amb materials diversos: ninots de peluix, cotxes, globus, mocadors, pinces o plomes. Tots aquests jocs permeten introduir el massatge de manera progressiva amb la seqüència de moviments que li és pròpia. En un primer moment, es pot realitzar damunt la roba i acabar-lo sobre la pell. Aquestes activitats familiaritzen l'infant amb el massatge i l'estimulació tàctil.
- *Moment de canvi de bolquer*
- *Moment de descans.*
- *Després de la migdiada.* Una altra possibilitat és fer el massatge quan els infants es desperten de la migdiada (aprofitant el fet que generalment no es desperten tots al mateix temps). Mentre n'hi hagi alguns que encara dormin, la mestra pot fer el massatge a aquells infants que es desperten i romanguin tranquils als matalassos o a les gandules, tot dedicant «una estoneta especial» a cadascun.
- *A les sessions de psicomotricitat.*
- *Com un espai sensoperceptiu a la sala.* Tal com expliquen Llorca i Vega (1998), la primera intervenció del psicomotricista consisteix a estructurar la sala mitjançant material que faciliti el plaer psicomotor i la vivència cognitiva i afectiva. D'aquesta manera, en ser considerat un element més a la sala de psicomotricitat, els infants poden trobar al racó de massatge un espai sensoperceptiu al qual poden recórrer en qualsevol moment com un complement o fins i tot com un descans entre els jocs sensoriomotrius i simbòlics.

- Com a part del ritual d'entrada o de sortida a la sessió de psicomotricitat. Es pot començar i acabar amb una atmosfera de sensacions plaents (emprant teles grosses per fer escombrades damunt les cares i els cossos dels infants, balancejos, rodament de coixins sobre els infants, entre altres activitats) i fins i tot realitzar un breu massatge sobre la roba (els adults als infants i viceversa o bé els infants entre ells mateixos).

4.3. La introducció del massatge infantil a l'aula de dos a tres anys

El massatge infantil a l'aula de dos a tres anys aporta un clima de seguretat, confiança i afecte a l'infant en el context escolar, amb la qual cosa es contribueix de manera significativa a construir l'esquema corporal i la pròpia identitat. El massatge infantil ajuda a aconseguir que l'infant es formi una autoimatge correcta, la qual cosa afavoreix l'autoestima i la confiança en les seves possibilitats.

4.3.1. Recursos i propostes

- *Taller de massatge infantil per a mares, pares i infants.*
- *Els massatge infantil a l'aula amb el mestre o la mestra.* Bàsicament serien els moments de canvi de bolquer, per a aquells que encara en porten, els moments de descans i després de la migdiada.
- *Com un racó de joc a l'aula: el racó de massatge.* Per introduir el massatge infantil com a racó sensorial a l'aula, és important disposar d'un altre educador o educadora. D'aquesta manera, mentre un adult és present al racó de massatge, l'altre pot respondre a les necessitats que vagin sorgint entre la resta del grup: conflictes i situacions puntuals, control dels altres racons d'activitats disponibles a l'aula, etc. A mesura que transcorre el temps, la mestra esdevé organitzadora de l'activitat, perquè són els infants els que realitzen el massatge entre ells. De tota manera, la mestra es pot tornar a integrar al racó com a receptora o realitzadora del massatge. Perquè el racó no perdi interès, s'hi poden introduir diverses propostes complementàries:
 - Introducció de ninos o pepes. Recordem que els ninos són una projecció de les vivències quotidianes dels infants. Ells juguen a donar-los menjar, a banyar-los i a cantar-los cançons; per tant, també els poden fer un massatge.
 - Introducció d'objectes o accessoris que fomentin la creativitat i que aportin motivació al racó de massatge: plomes, cotxes, pinces, globus, mocadors, pilotes de mides

i textures diferents, raspalls, esponges, pintes, aparells de massatge diversos amb boles de fusta, entre altres. La idea seria que els infants hi trobassin objectes nous cada setmana.

- *A les sessions de psicomotricitat (descriu abans).*
- *Com a activitat general de l'aula (programada un cop la setmana, com la psicomotricitat). Com que és una activitat que es planteja per a tot el curs o per a un o dos trimestres, ha de tenir una seqüenciació gradual com la següent:*
 - 1) Introducció progressiva d'un ambient que afavoreixi la calma i la relaxació i creï una atmosfera de sensacions corporals agradables.
 - 2) Introducció dels moviments del massatge damunt la roba, perquè els infants es familiaritzin gradualment amb el massatge a les diverses parts del cos.
 - 3) Introducció del massatge damunt la pell i experimentació amb l'oli.
- *El massatge infantil com a activitat compartida amb l'aula dels bebès. Una activitat complementària entranyable és compartir el massatge infantil a l'aula dels bebès i l'aula de dos a tres anys (López et al., 2004), que s'hauria de realitzar a final de curs per diferents motius: una temperatura càlida i agradable; els infants més grans han madurat, tenen més vivències i han après experiències relacionades amb el contacte físic i el massatge al llarg del curs, i els bebès també han acumulat experiències de massatge diferents amb els seus pares i mares i les educadores. D'aquesta manera, la visita dels companys més grans permetrà completar l'experiència per a tothom.*

Finalment, es proposa acompanyar la realització d'aquestes sessions i de les diferents propostes exposades amb estratègies i recursos motivadors que permetin als infants mantenir l'atenció durant el moment del massatge. Així, cançons, jocs i contes sobre la pell poden ser protagonistes complementaris d'aquestes activitats que constitueixen una estratègia idònia per

a la millora de la qualitat afectiva i emocional dels centres d'educació infantil.

Quadre resum

RECURSOS I PROPOSTES	0-1	1-2	2-3
Tallers per a pares i infants	X	X	X
Intervencions al llarg de la jornada escolar	X	X	X
Racó del massatge			X
Sessions de psicomotricitat		X	X
Com a activitat generalde l'aula		X	X
Com a activitat compartida entre l'aula de 2-3 i l'aula dels bebès (0-1)	X		X

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Bacus, A. (1991) *Tu bebé de un día a un año*. Barcelona: Médici.
- Bassedas, E.; Huguet, T.; Solé, I. (2001) *Aprender i ensenyar a l'educació infantil*. Barcelona: Graó.
- Blackwell, P. (1994) «Massage of premature babies in the special care baby unit». *Journal of Advanced Nursing*, 20 (1).
- Blackwell, P. (2000) «The influence of touch on child development: implications for intervention». *Infants and Young Children*, 13 (1), 25-39.
- Brown, C. [et al.] (1984) «The many facets of touch». *Johnson & Johnson Pediatric Round Table*, 10. New York: Elsevier.
- Cigales, M. [et al.] (1996) «Touch among children at nursery school». *Early Child Development and Care*, 126, 101-110.
- Corkille, D. (2004) *El niño feliz. Su clave psicológica*. Barcelona: Gedisa.
- Davis, P. K. (1998) *El poder del tacto. El contacto físico en las relaciones humanas*. Barcelona: Paidós.
- Dellinger-Bavolek, J. (1996) «Infant massage: communicating love through touch». *International Journal of Childbirth Education*, 11 (4).
- Diego, M.A.; Field, T.; Hernández-Reif, M.; Shaw, K.; Friedman, L.; Ironson, G. (2001) «HIV adolescents show improved immune function following massage therapy». *International Journal of Neuroscience*, 106, 35-45.
- Enesco, I. (coord.) (2003) *El desarrollo del bebé. Cognición, emoción y afectividad*. Madrid: Alianza.
- Ferrerós, M. L. (1999) *Abrázame mamá. Manual práctico de cómo entender y actuar ante el desarrollo emocional infantil*. Madrid: Albor.
- Field, T. (1995a) «Massage therapy for infants and children». *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 16, 105-111.
- Field, T. (1995b) «The benefits of infant massage on growth and development». *Gerber Pediatric Basics*, 71.
- Field, T. (1998a) «Massage therapy effects». *American Psychologist*, 53, 1270-1281.
- Field, T. (1998b) «Touch therapy effects on development». *International Journal of Behavioural Development*, 22, (4), 779.

- Field, T. (1999a) «Massage therapy: more than a laying on of hands». *Contemporary Pediatrics*, 16, 77-94.
- Field, T. (2001) «Massage therapy facilitates weight gain in preterm infants». *Current Directions in Psychological Science*, 10 (2), 51-54.
- Field, T. (2002) «Massage therapy». *Complementary and Alternative Medicine*, 86, 163-171.
- Field, T.; Harding, J.; Soliday, B.; Lasko, D.; Gonzalez, N.; Valdeon, C. (1998) «Touching in infant, toddler and preschool nurseries». *Early Child Development and Care*, 98, 113-120.
- Field, T.; Hernández-Reif, M.; Freedman, J. (2004) «Stimulation programs for preterm infants». *Social Policy Report*, 18, 1-19.
- Field, T.; Hernández-Reif, M.; Diego, M.; Feijo, L.; Vera, Y.; Gil, K. (2004) Massage therapy by parents improves early growth and development. *Infant Behavior and Development*, 27, 435-442.
- Field, T.; Hernández-Reif, M.; Quintino, O.; Schanberg, S.; Kuhn, C. (1998) «Elder retired volunteers benefit from giving massage therapy to infants». *Journal of Applied Gerontology*, 17, 229-239.
- Field, T.; Kilmer, T.; Hernández-Reif, M.; Burman, I. (1996) «Preschool children's sleep and wake behavior: effects of massage therapy». *Early Child Development and Care*, 120, 39-44.
- Field, T.; Quintino, O.; Hernández-Reif, M.; Koslovsky, G. (1998) «Adolescents with attention deficit hyperactivity disorder benefit from massage therapy». *Adolescence*, 33, 103-108.
- Field, T.; Schanberg, S. M.; Scafidi, F.; Bauer, C. R.; Vega-Lahr, N.; Garcia, R.; Nystrom, J.; Kuhn, C. M. (1986) «Tactile/kinesthetic stimulation effects on preterm neonates». *Pediatrics*, 77, 654-658.
- Heath, A.; Bainbridge, N. (2000) *Masaje infantil. El poder calmante de la caricia*. Barcelona: Médici.
- Hernández-Reif, M.; Field, T.; Krasnegor, J.; Martínez, E.; Schwartzman, M.; Mavunda, K. (1999) «Children with cystic fibrosis benefit from massage therapy». *Journal of Pediatric Psychology*, 24, (2), 175-181.
- Hernández-Reif, M.; Field, T.; Largie, S.; Hart, S.; Redzeqi, M.; Nierenberg, B.; Peck, M. (2001) «Children's distress during burn treatment is reduced by massage therapy». *Journal of Burn Care and Rehabilitation*, 22, 191-195.
- Hernández-Reif, M.; Field, T.; Largie, S.; Diego, M.; Manigat, N.; Seonares, J.; Bornstein, J.; Waldman, R. (2005) «Cerebral Palsy Symptoms in children decreased following massage therapy». *Early Child Development and Care*, 175, 445-456.
- Hernández-Reif, M.; Ironson, G.; Field, T.; Largie, S.; Deigo, M.; Mora, D. [et al.] (2006) «Children with Down's syndrome improved in motor function and muscle tone following massage therapy». *Journal of Early Intervention*, 176, 395-410.

- Khilnani, S.; Field, T.; Hernández-Reif, M.; Schanberg, S. (2003) «Massage therapy improves mood and behavior of students with attention-deficit/hyperactivity disorder». *Adolescence*, 38, 623-38.
- Llorca Llenares, M.; Vega Navarro, A. (1998) *Psicomotricidad y globalización del currículum de educación infantil*. Málaga: Aljibe.
- López, M., Gracia, L., Carballeda, M.; Rodríguez, E. (2004) «La màgia a les nostres mans». *Guix d'Infantil*, 22, 8-11.
- Lovas, J.; Craig, A.; Segal, I.; Raison, R.; Weston, K.; Markus, M. (2002) «The effects of massage therapy on the human immune response in healthy adults». *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, 6 (3), 143-150.
- Lundy, B. L.; Field, T.; Cuadra, A.; Nearing, G.; Cigales, M.; Hashimoto, M. (1996) «Mothers with depressive symptoms touching their newborns». *Early Development and Parenting*, 5, 124-130.
- Mead, M. (1999) *Educación y cultura en Nueva Guinea: estudio comparativo de la educación entre los pueblos primitivos*. Buenos Aires: Paidós.
- Medoff, M. (1986) «The gentle benefits of baby massage». *EastWest Journal*, 16 (2).
- Montagu, A. (1981) *El sentido del tacto*. Madrid: Aguilar.
- Montagu, A. (1971) *Touching: the human significance of the skin*. New York: Columbia University Press.
- Montagu, A.; Matson, F. (1989) *El contacto humano*. Barcelona: Paidós.
- Peláez-Nogueras, M.; Gewirtz, J. L.; Field, T.; Cigales, M.; Malphurs, J.; Clasky, S.; Sánchez, A. (1996) «Infant preference for touch stimulation in face-to-face interactions». *Journal of Applied Developmental Psychology*, 17, 199-213.
- Schneider, V. (2000) *Masaje infantil. Guía práctica para el padre y la madre*. Barcelona: Médici.
- Schneider, V. (1998) *Masaje infantil. Guía práctica para la madre y el padre*. Barcelona: Medici.
- Thorp, C. (2001) «Baby massage brings great benefits». *Australian Nursing Journal*, 8.
- Underdown, A.; Barlow, J.; Stewart Brown, S.; Chung, V. (2006) «Massage intervention for promoting mental and physical health in infants aged under six months». *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 4.